

PERSONALISTYCZNE INTEGRALNE wychowanie dzieci w wieku szkolnym

---

REDAKCJA NAUKOWA
Ewa Domagała-Zyśk

AUTORZY

Ewa Domagała-Zyśk, Kazimiera Krakowiak,
Dorota Kornas-Biela, Urszula Antończuk-Grab,
Aleksandra Borowicz, Ewa Grygierzec-Gruda, Urszula Kmita,
Renata Kołodziejczyk, Anna Lendzion, Paulina Marchlewska,
Monika Nowak, Anna Szudra-Barszcz

Wydawnictwo KUL
2025

Personalistyczne integralne wychowanie dzieci w wieku szkolnym
REDAKCJA NAUKOWA Ewa Domagała-Zyśk

RECENZENCI

dr hab. prof. ucz. Jarosław Horowski
– Uniwersytet Mikołaja Kopernika

dr hab. prof. ucz. Lucyna Dziaczkowska
– Uniwersytet Szczeciński

PROJEKT LAYOUTU Tomasz Smółka (*Episteme*)
SKŁAD I ŁAMANIE Wiaczesław Kryształ (*Episteme*)
PROJEKT OKŁADKI Aleksandra Mudry (*Episteme*)

GRAFIKA NA OKŁADCE Urszula Kmita

© COPYRIGHT BY Wydawnictwo KUL, Lublin 2025

ISBN 978-83-8288-194-3

DOI: 10.31743/kul.9788382881943

Wydawnictwo KUL

ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 454 56 78

e-mail: wydawnictwo@kul.pl, <https://wydawnictwo.kul.pl>

DRUK I OPRAWA Volumina.pl Sp. z o.o.

ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08

e-mail: druk@volumina.pl

Za wsparcie finansowe w wydaniu tej publikacji dziękujemy Kościołowi Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu Jana Pawła II, Fundacji Pracownia św. Józefa przy Karmelitach Bosych w Lublinie oraz Fundacji Implikacje.

Spis treści

Wstęp	7
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
<i>Ewa Domagała-Zyśk</i> Personalistyczne wychowanie integralne w kontekście współczesnych uwarunkowań rozwoju i wychowania dzieci	13
ROZDZIAŁ DRUGI	
<i>Kazimiera Krakowiak, Renata Kołodziejczyk</i> Wychowanie językowe dzieci w wieku szkolnym	45
ROZDZIAŁ TRZECI	
<i>Urszula Kmita</i> Jak przebiega i jak wspierać rozwój poznawczy dzieci w wieku szkolnym?	83

ROZDZIAŁ CZWARTY

Ewa Grygierzec-Gruda

Jak wspierać rozwój osobowy i rozwój
osobowości dziecka w wieku szkolnym? **99**

ROZDZIAŁ PIĄTY

*Urszula Antończuk-Grab, Paulina Marchlewska,
Anna Szudra-Barszcz*

Jak przebiega i jak wspierać rozwój społeczny
dzieci w wieku szkolnym? **117**

ROZDZIAŁ SZÓSTY

Dorota Kornas-Biela, Anna Lendzion

Rozwój moralny dzieci w wieku szkolnym –
jak przebiega i jak go wspierać? **147**

ROZDZIAŁ SIÓDMY

Monika Nowak

Wychowawcza rola wspólnego spędzania
czasu wolnego w rodzinie **179**

ROZDZIAŁ ÓSMY

Aleksandra Borowicz

Technologie w rozwoju i edukacji dzieci
w wieku szkolnym – nie zabraniać,
ale jak stosować? **225**

Biogramy Auterek **249**

4

ROZDZIAŁ CZWARTY

Jak wspierać rozwój osobowy i rozwój osobowości dziecka w wieku szkolnym?

Ewa Grygierzec-Gruda

Abstrakt

Artykuł analizuje kluczowe aspekty wspierania rozwoju osobowego i osobowości dziecka w wieku szkolnym. Przedstawiono znaczenie środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego w kształtowaniu tożsamości dziecka oraz rozwijaniu jego kompetencji emocjonalnych, społecznych i poznawczych. Autorka odwołuje się do teorii psychologicznych Jean Piageta, Erika Eriksona, Johna Bowlby'ego, Alberta Bandury oraz Stefana Kunowskiego, ukazując wielowymiarowość procesu rozwojowego. Szczególną uwagę zwrócono na rolę opiekunów, nauczycieli oraz stylów wychowawczych, które wpływają na budowanie poczucia bezpieczeństwa i kompetencji u dzieci. Podkreślono także znaczenie wychowania personalistycznego, które stawia osobę dziecka w centrum procesu edukacyjnego. Zwrócono uwagę na wzajemne powiązania między rozwojem osobowym i osobowościowym, wskazując, że wsparcie emocjonalne i odpowiednie wyzwania edukacyjne są kluczowe dla budowania dojrzałości osobistej i społecznej.

Słowa kluczowe: rozwój osobowy, rozwój osobowości, dziecko w wieku szkolnym, wychowanie personalistyczne, teorie psychologiczne, środowisko edukacyjne

Wstęp

Wsparcie rozwoju osobowości dziecka w wieku szkolnym polega na stworzeniu środowiska, które sprzyja jego wszechstronnemu rozwojowi – emocjonalnemu, społecznemu, intelektualnemu i fizycznemu. Najprawdopodobniej jednym z kluczy do tego wychowawczego sukcesu jest budowanie poczucia bezpieczeństwa, akceptacji, promowanie pozytywnych wzorców zachowań oraz zachęcanie do podejmowania wyzwań. Dzięki takiemu wsparciu dziecko rozwija zdrową samoocенę, umiejętność rozwiązywania problemów, a także buduje trwałe relacje społeczne, które są fundamentem jego dalszego rozwoju osobowościowego (Shaffer, Kipp 2015). Relacja między opiekunem i dzieckiem w procesie wychowania ma szczególne znaczenie.

Klucze do sukcesu wychowawczego:
budowanie poczucia bezpieczeństwa i akceptacji
promowanie pozytywnych wzorców zachowań
zachęcanie do podejmowania wyzwań

Podkreślić należy, że w rozwoju młodego człowieka nie chodzi tylko o zbudowanie dobrostanu, czyli coraz bardziej doskonałego zaspokajania jego potrzeb rozwojowych, który wprost proporcjonalnie przekładać się będzie na rozwój osobowy. W rzeczywistości jest tak, że dobrostan taki w życiu nie zostanie nigdy w pełni osiągnięty a człowiek, też młody człowiek musi uczyć się rozumienia świata oraz tym samym stawania się osobą pomimo niesprawiedliwości, krzywd, zaniedbań, kryzysów, wyzwań, których doświadczył w dzieciństwie czy niejednokrotnie trudnych i bardzo złożonych procesów radzenia sobie z emocjami i adaptacji

w tym okresie (Rogers 2019). Wydaje się, że w okresie dzieciństwa kształtują się tylko pewne potencjały – mowa o tym, że dziecko zdobywa wiedzę, rozwija umiejętności życiowe, kształtuje swoje pasje i relacje interpersonalne, otrzymuje wsparcie ze strony rodziny, szkoły oraz środowiska rówieśniczego. Niewątpliwie te korzenie są istotne, ale nie wyczerpują złożoności procesu rozwojowego i nie stanowią wprost o dojrzałości osoby.

Nie sposób pominąć faktu, iż to, w jaki sposób stajemy się dojrzałymi i jak radzimy sobie z emocjami w naszym życiu uwarunkowane jest także światopoglądami, które przyjmujemy. W inny sposób przecież wiedzie życie ktoś, kogo myślenie jest kształtowane myślą humanistyczną i personalistyczną, pokazującą słabość i przygodność człowieka, jego samotność czy ból istnienia, a inaczej ktoś, kto od dziecka wprowadzany jest w ideologię konsumpcji i nabiera iluzorycznego przekonania, że warunkiem szczęścia jest zaspokojenie wszystkich potrzeb.

Próbując odpowiedzieć na postawione pytania a nade wszystko zmiierzając do meritum niniejszej pracy czyli kwestii wsparcia rozwoju osobowości dziecka w wieku szkolnym, opierać się tutaj będziemy na koncepcjach psychologicznych takich jak teorie Jean Piageta (dotyczące rozwoju poznawczego), Eriksona (rozwój psychospołeczny) oraz współczesnych teorii rozwoju emocjonalnego i społecznego takich autorów jak John Bowlby, Albert Bandura, Martha Harris, Lawrence Kohlberg, czy teorii polskich pedagogów Jacka Woronieckiego i Stefana Kunowskiego. Prowadzili oni badania w zakresie wychowania i edukacji, które podkreślają znaczenie środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego w kształtowaniu osobowości dziecka. Ich teorie koncentrują się w dużym skrócie – na ile możliwe jest syntetyczne ujęcie tak rozległych i różnorodnych badań – na tym, jak

wieloaspektowe interakcje społeczne i kulturowe wpływają na rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy dzieci, wskazując na znaczenie rodziny, szkoły i grupy rówieśniczej a nade wszystko osoby opiekuna i środowiska, w którym dziecko wzrasta w procesie wychowawczym.

1. Rozwój osobisty a rozwój osobowości

W literaturze przedmiotu wśród licznych definicji rozwoju człowieka wspólne jest pojmowanie go jako długotrwałego i ukierunkowanego procesu zmian w procesach fizycznych i psychicznych zachodzących w ciągu całego życia człowieka. Rozwój, tak definiowany, wskazuje na zmiany ilościowe (wzrost) oraz jakościowe (osiąganie nowego wyższego poziomu albo nowej właściwości). Natomiast rozwój psychiczny czy też osobisty, o którym tutaj mowa to proces o charakterze dynamicznym prowadzący do zmian jakościowych w życiu psychicznym i w poszczególnych funkcjach psychicznych. Proces ten jest długotrwały, stopniowy, można w nim wyróżnić etapy następujących po sobie przemian, ukierunkowanych na coraz wyższe formy funkcjonowania psychicznego i interakcji organizmu ze środowiskiem (Zimbardo, 1999).

Wydaje się, że zasadnym jest na wstępie zwrócenie uwagi na pojęcia *rozwoju osobistego* rozumianego jako indywidualne dążenie do stania się lepszym sobą i lepszego poznania siebie oraz *rozwoju osobowości*, które jest dążeniem do dojrzałości a dalej, w dużym uproszczeniu, to proces, w którym człowiek stara się lepiej poznać siebie, rozwijać swoje talenty i umiejętności oraz dostosowywać swoje zachowanie i sposób myślenia do zmieniających się warunków życiowych. Choć rozwój osobistego i rozwoju osobowości nie można

jednoznacznie oddzielić, wielu psychologów zauważa, że rozwój osobisty koncentruje się na procesie samodoskonalenia, kształtowania umiejętności i rozwoju wewnętrznych zasobów, które prowadzą do większego poczucia spełnienia i efektywności w życiu. Z kolei rozwój osobowości jest bardziej złożonym procesem, obejmującym zarówno aspekty wewnętrzne, jak i interakcje z otoczeniem, które kształtują naszą tożsamość i sposób funkcjonowania w świecie. Rozwój osobisty i rozwój osobowości to dwa pojęcia, które często są używane zamiennie, ale w rzeczywistości odnoszą się do różnych aspektów naszego życia i samorozwoju. Rozwój osobisty to szerszy proces, który obejmuje różne dziedziny życia, zmierzające do poprawy jakości życia, efektywności, umiejętności oraz realizacji pełnego potencjału. Jest to ciągły proces kształtowania siebie i dążenia do wyznaczonych celów – umiejętności zawodowych, efektywności osobistych, relacjami interpersonalnymi, poczuciem wartości i pewnością siebie, zarządzaniem emocjami i stresem, zdrowiem fizycznym i psychicznym. Celem rozwoju osobistego jest osiągnięcie pełni potencjału w różnych aspektach życia, aby żyć pełniej, mądrzej i efektywniej. Rozwój osobowości to bardziej wąski i psychologiczny aspekt samorozwoju, odnoszący się do głębszych zmian w sposobie myślenia, postrzegania świata i samego siebie. To proces kształtowania trwałych cech charakteru, postaw, przekonań oraz sposobu, w jaki reagujemy na wyzwania życiowe – świadomość siebie, samokontrolę i samodyscyplinę, postawę otwartości i elastyczności, emocjonalną dojrzałość, poczucie tożsamości. Rozwój osobowości jest często bardziej złożony, ponieważ wiąże się z wewnętrznymi, głęboko zakorzenionymi przekonaniami i postawami, które kształtują nasze życie. Zmiana w tym obszarze bywa trudniejsza, ale prowadzi do głębokiej transformacji.

Rozwój osobisty jest bardziej zewnętrzny i obejmuje konkretne umiejętności oraz działania, które wpływają na nasze życie zewnętrzne (np. kariera, relacje, zdrowie). Ma na celu poprawę funkcjonowania w codziennym życiu. Rozwój osobowości dotyczy głębszych, wewnętrznych zmian, które wpływają na naszą percepcję siebie i otaczającego świata, nasze reakcje na sytuacje życiowe oraz relacje z innymi ludźmi. Jednak oba procesy są ze sobą silnie powiązane. Rozwój osobowości może wspierać rozwój osobisty, ponieważ nasze wewnętrzne zmiany wpływają na to, jak radzimy sobie w codziennym życiu, a działania rozwoju osobistego mogą pomóc w budowaniu bardziej dojrzałej osobowości. Choć te dwa obszary różnią się zakresem i celami, wspólnie przyczyniają się do osiągnięcia większej harmonii, szczęścia i spełnienia w życiu. Carl Rogers, jeden z pionierów psychologii humanistycznej, zwracał uwagę na proces rozwoju osobistego i samorealizacji, który jest ściśle związany z kształtowaniem osobowości. Rogers uważał, że rozwój osobowości to dążenie do osiągnięcia pełni swojego potencjału (tzw. "self-actualization"). W jego ujęciu, rozwój osobisty (samorozwój) polega na stopniowym osiągnięciu autentyczności, czyli bycia sobą, co jest również kluczowym elementem w kształtowaniu osobowości. Abraham Maslow, również związany z nurtem psychologii humanistycznej, wprowadził koncepcję samorealizacji, która jest najwyższym poziomem w jego hierarchii potrzeb. Rozwój osobowości w jego teorii może być postrzegany jako proces zaspokajania kolejnych potrzeb, aż do osiągnięcia pełni swojego potencjału. W tym sensie, rozwój osobisty to droga do realizacji tych wyższych potrzeb, a także budowania zdrowej, dojrzałej osobowości.

Reasumując rozwój osobisty ma związek z działaniami podejmowanymi przez człowieka w biegu życia w celu

lepszego zrozumienia siebie i otaczającego go świata, poprawienia relacji z innymi ludźmi, a także pełniejszego wykorzystania swoich możliwości. Niewątpliwie rozwój osobisty to istotny obszar egzystencji człowieka. Zachowanie człowieka jest motywowane potrzebą rozwoju i dążeniem do zaspakajania własnych potrzeb, pragnień. Ważne są również aktualne przeżycia hamujące rozwój oraz utrudniające realizację celów życiowych (Czabała 2013). Przeżycia, które mogą hamować rozwój osobisty i utrudniać realizację celów życiowych są to doświadczenia lub zdarzenia, które wpływają na psychikę człowieka, jego postawy, przekonania i zachowania, blokując zdolność do rozwoju oraz osiągania celów mowa tu o wczesnych doświadczeniach stresujących lub traumatycznych, lęku, a szczególnie chronicznym lęku, niskim poczuciu własnej wartości, przekonania ograniczające (tzw. „wewnętrzny krytyk”), brak wsparcia społecznego, zbyt duża kontrola z zewnątrz (autorytarne wychowanie, presja społeczna). W niniejszym tekście spróbujemy przyrzeć się konkretnemu momentowi w rozwoju człowieka i temu jak zadania rozwojowe (i ich realizacja) z okresu 6–12 lat kształtują rozwój osobisty.

Wyzwania w rozwoju osobistym:

- **jak lepiej rozumieć siebie i innych ludzi?**
- **jak lepiej rozumieć świat?**
- **jak w pełni wykorzystać posiadane zasoby i talenty?**

Interesujący nas okres rozwojowy dziecka czyli tzw. wiek szkolny to czas intensywnego rozwoju osobowości, który obejmuje nie tylko kształtowanie tożsamości i umiejętności społecznych, ale także rozwój intelektualny i emocjonalny.

Okres ten, z pewnością nie bez powodu, okreśłany jest mianem okresu latencji – utajnienia, termin ten odnosi się do specyficznego potencjału występującego u dzieci w tym wieku. Popędy seksualne, według Freuda, są w tym czasie „uśpione” lub „stłumione”, co skutkuje tym, że dziecko w tym okresie nie wykazuje zainteresowania seksualnością. Znaczy to nie mniej ni więcej tyle że, dziecko może w tym czasie całą swoją uwagę skierować na zadanie rozwojowe jakim jest rozwój swoich umiejętności poznawczych, zdolności intelektualnych oraz zdolności społecznych. Jest to czas, kiedy dzieci angażują się w naukę, rozwijają przyjaźnie, a także kształtują swoje pierwsze poczucie tożsamości społecznej. Dzieci w okresie latencji zaczynają budować silniejsze więzi z rówieśnikami i uczą się norm społecznych poprzez zabawę i interakcje z innymi dziećmi. Istotne jest, aby o tym fakcie świadomość mieli opiekunowie, wychowawcy ale oprócz wiedzy ważniejsze jest uznawanie przez nich tego faktu. W tym okresie następują istotne zmiany w sposobie postrzegania siebie, w relacjach z innymi oraz rozwoju zdolności poznawczych i emocjonalnych. Dzieci w tym wieku stają się bardziej samodzielne, zaczynają dostrzegać znaczenie relacji z rówieśnikami, rozwijają poczucie sprawiedliwości i kompetencji. To kluczowy czas dla budowania fundamentów do dalszego rozwoju w adolescencji i dorosłości. Z perspektywy psychologii rozwoju, to czas, kiedy dziecko zaczyna budować bardziej złożoną tożsamość i rozwija kluczowe umiejętności społeczne. Mając tutaj na względzie założenia wychowania personalistycznego można zwrócić uwagę na korespondującą z tymi perspektywami koncepcję polskiego pedagoga Stefana Kunowskiego (Domagała-Zyśk 2025 – por. rozdział 1 w tym tomie). Bazuje ona w swoich założeniach na personalistycznej antropologii, myśląc o człowieku, odnosi się do każdej

sfery jego funkcjonowania, w tym także sfery doświadczeń o charakterze duchowym.

2. Rozwój osobowości dziecka w wieku szkolnym w wybranych koncepcjach psychologicznych i pedagogicznych

Erik Erikson, jeden z najbardziej wpływowych psychologów w zakresie rozwoju dzieci i dorosłych, zaproponował teorię rozwoju psychospołecznego, w której wyróżnił osiem etapów życia. Każdy etap charakteryzował się specyficznym zadaniem rozwojowym, a jego rozwiązanie miało wpływ na późniejsze życie jednostki.

W biegu życia człowiek podejmuje działania mające sprostać licznym wyzwaniom rozwojowym. Erik Erikson wyróżnia osiem okresów rozwojowych człowieka (Erikson, 2000). Na każdym etapie życia człowiek mierzy się z kryzysami rozwojowymi, charakterystycznymi dla poszczególnych stadiów rozwoju. Zdaniem Eriksona rozwój psychospołeczny przechodzi przez pewne krytyczne etapy – przy czym *krytyczny* oznacza punkty zwrotne, momenty rozstrzygające pomiędzy postępem a regresją, integracją a opóźnieniem. Rozwiązanie kryzysu rozwojowego wydarza się na przestrzeni pomiędzy brakiem rozwiązania a rozwiązaniem pozytywnym, które to wskazuje kierunek dalszego rozwoju zarówno biologicznego i psychospołecznego. Umiejętność pozytywnego rozwiązania konfliktów rozwojowych umożliwia człowiekowi przejście do wyższego stadium rozwojowego, gdyż „każdy moment krytyczny omawianych sił psychospołecznych jest organicznie powiązany z pozostałymi i wszystkie one zależą od tego, czy ich rozwój przebiegał prawidłowo i we

właściwych sekwencjach” (Erikson, 2000, s. 283). Kryzys rozwojowy jest najdotkliwiej odczuwalny w właściwym dla siebie okresie rozwojowym, jednakże jego źródłem są okresy poprzedzające, i co za tym idzie rezultaty rozwiązań doświadczane w kolejnych fazach. Nierozwiązane kryzysy rozwojowe stanowią przyczynę nawarstwiania się problemów rozwojowych a jako takie niejednokrotnie prowadzą do zaburzeń w funkcjonowaniu człowieka. W wyniku pozytywnego rozwiązania sytuacji kryzysowej uzewnętrzniają się mocne strony osobowości, nazywane przez Eriksona cnotami. W klasyfikacji eriksonowskiej, w tzw. czwartym kryzysie rozwojowym nazwanym: *pracowitość a poczucie niższości*, wiek szkolny to czas nauki i rozwijania nowych umiejętności. Dzięki edukacji dziecko poszerza swoje horyzonty. Dziecko dąży do doskonałości w tym, co robi. Niezwykle ważne jest dla niego poczucie adekwatności i pozytywna samoocena. Dziecko identyfikuje się z osobami, które są dla niego autorytatywne. Akceptacja ze strony rodziców buduje u dziecka wiarę w możliwość realizacji zamierzeń i cnotę poczucia własnej kompetencji. Faza ta rozwija umiejętność współpracy i przygotowuje dziecko do pracy z ludźmi w życiu dorosłym. Brak aprobaty ze strony rodziców i nauczycieli dziecko odbiera jako porażkę. Rodzi się w nim poczucie niższości i niedostosowania. Może to skutkować zniechęceniem do szkoły i nauki lub ograniczeniem się tylko do wypełniania obowiązków a także brakiem przedsiębiorczości w następnych stadiach. Erikson zwraca uwagę na rozwój poczucia kompetencji. Dziecko zaczyna mierzyć swoje zdolności i umiejętności w kontekście osiągnięć w szkole, sporcie czy innych dziedzinach. Poczucie kompetencji buduje wiarę w siebie. Według Erika Eriksona, jest to okres, w którym dziecko rozwija poczucie kompetencji – czyli zdolność do

osiągania sukcesów w różnych dziedzinach. Jeśli dziecko doświadcza sukcesów, wzrasta jego poczucie własnej wartości. Natomiast niepowodzenia mogą prowadzić do poczucia nieadekwatności i niższej wartości. W tym okresie wzrasta znaczenie grupy rówieśniczej. Dzieci uczą się, jak być częścią grupy, współpracować, rozwiązywać konflikty. Ponadto dziecko w tym okresie zaczyna rozumieć pojęcia takie jak dobro, zło, zasady i reguły. Uczy się przestrzegać norm społecznych i etycznych (Erikson, 2000).

Relacje rówieśnicze w wieku szkolnym stają się centralnym elementem życia dziecka. W tym okresie dzieci uczą się, jak współpracować, rozwiązywać konflikty, negocjować, dzielić się oraz wchodzić w interakcje w grupie. Dzieci rozwijają empatię i potrafią coraz lepiej rozumieć uczucia innych osób, co sprzyja budowaniu przyjaźni i unikania agresji w kontaktach międzyludzkich. Dzieci w tym wieku zaczynają rozumieć bardziej złożone zasady społeczne, a także rolę współpracy, lojalności i sprawiedliwości w relacjach z rówieśnikami. Rozwój poczucia tożsamości – w tym okresie dzieci zaczynają wykształcać bardziej stabilne poczucie ja. Są bardziej świadome swoich mocnych stron i ograniczeń, a także mają większe poczucie, kim są w kontekście grupy rówieśniczej, rodziny i społeczeństwa. Samodzielność – dzieci w tym wieku dążą do większej niezależności od rodziców, ale nadal potrzebują ich wsparcia. Zaczynają też lepiej rozumieć, w jaki sposób ich działania wpływają na otoczenie. Dzieci zaczynają rozumieć i przestrzegać zasad moralnych i norm społecznych. Na tym etapie rozwoju wyróżnia się tzw. etap moralności heteronomicznej (Piaget), w którym dziecko postrzega zasady jako coś absolutnego i niezmiennego, bez względu na okoliczności. Jednak w miarę rozwoju zaczynają dostrzegać, że zasady można

negocjować w zależności od sytuacji. Dzieci w tym wieku zaczynają również dostrzegać pojęcie sprawiedliwości i uczą się, że w sytuacjach konfliktowych należy dążyć do równości i sprawiedliwości, a nie tylko do realizacji własnych interesów. Dzieci w wieku 6–12 lat przechodzą od myślenia egocentrycznego do bardziej logicznego, zorganizowanego i abstrakcyjnego myślenia (stąd w tym okresie intensywnie rozwija się zdolność do rozwiązywania problemów). W kontekście rozwoju intelektualnego dzieci stają się coraz lepsze w rozumieniu przyczyn i skutków, rozwiązywaniu trudnych zadań oraz analizowaniu sytuacji z różnych perspektyw. Zdolności te pomagają dzieciom rozwijać poczucie własnej wartości, ponieważ sukcesy w nauce i innych dziedzinach zwiększają pewność siebie. W tym wieku dzieci stają się coraz bardziej świadome swoich emocji i zaczynają radzić sobie z nimi w bardziej złożony sposób. Rozwój samoświadomości emocjonalnej pomaga dzieciom lepiej zrozumieć siebie i innych. Dzieci uczą się lepiej kontrolować swoje impulsy i wyrażać emocje w sposób bardziej adekwatny do sytuacji. Choć dzieci w tym wieku stają się bardziej niezależne, wciąż potrzebują poczucia bezpieczeństwa, które zapewnia im stabilna relacja z rodzicami i opiekunami. Dzieci w tym okresie zaczynają rozwijać indywidualne zainteresowania i pasje, które pomagają im kształtować tożsamość i poczucie przynależności. Zainteresowanie sportem, muzyką, sztuką czy nauką staje się często jednym z kluczowych elementów ich życia. Dzieci w tym wieku są w stanie dostrzegać swoje talenty i umiejętności, co daje im poczucie sukcesu i spełnienia.

Jean Piaget, jeden z pionierów badań nad rozwojem poznawczym, opisał cztery etapy rozwoju intelektualnego dziecka. W wieku szkolnym (6–12 lat) dzieci znajdują się zdaniem Piageta w etapie operacji konkretnych, w którym

zaczynają myśleć logicznie, ale wciąż w kontekście rzeczywistych, konkretnych doświadczeń, a nie abstrakcyjnych idei. To czas, kiedy rozwijają zdolności do rozwiązywania problemów, klasyfikowania informacji czy rozumienia pojęć takich jak przyczynowość. Piaget przeprowadził liczne eksperymenty, w których badał, jak dzieci w różnym wieku postrzegają takie pojęcia jak liczba, masa, objętość, a także jak rozumieją perspektywę innych ludzi (np. eksperyment z górami Piageta). Jego badania wykazały, że dzieci w wieku szkolnym (około 7–11 lat) zaczynają rozumieć, że rzeczy mogą wyglądać inaczej w zależności od punktu widzenia, co ma kluczowe znaczenie dla rozwoju umiejętności społecznych i moralnych.

Wielu badaczy, takich jak John Bowlby (twórca teorii przywiązania) i Mary Ainsworth, przeprowadziło badania dotyczące roli rodziny w rozwoju emocjonalnym dziecka. Badania Bowlby'ego wykazały, jak ważne dla emocjonalnego bezpieczeństwa dziecka jest wczesne przywiązanie do opiekunów. Choć te badania koncentrują się na wczesnym dzieciństwie, ich wyniki mają również znaczenie w kontekście wieku szkolnego, ponieważ stabilne i wspierające relacje rodzinne wpływają na budowanie pozytywnego obrazu siebie i innych, co z kolei kształtuje osobowość dziecka. Mary Ainsworth przeprowadziła eksperyment „strange situation”, w którym analizowała reakcje niemowląt na separację i ponowne połączenie z matką. Okazało się, że dzieci z bezpiecznym przywiązaniem (które miały poczucie, że ich potrzeby emocjonalne są zaspokajane przez opiekunów) były bardziej pewne siebie i miały lepsze umiejętności społeczne w późniejszym wieku. W kontekście wieku szkolnego, badania potwierdzają, że dzieci, które doświadczyły bezpiecznego przywiązania, lepiej radzą sobie z relacjami rówieśniczymi,

potrafią budować zdrowe więzi społeczne, a także skuteczniej zarządzają swoimi emocjami. Dzieci w wieku szkolnym zaczynają kształtować swoje umiejętności społeczne w dużej mierze poprzez interakcje z rówieśnikami. Przeprowadzone badania wskazują, że kontakt z rówieśnikami wpływa na rozwój empatii, współpracy, a także rozumienia norm społecznych.

W badaniach nad rozwojem społecznym dzieci, takich jak prace Harry'ego Stacka Sullivana (który badał, jak interakcje z rówieśnikami wpływają na rozwój emocjonalny i społeczny), wskazano, że dzieci w wieku szkolnym uczą się, jak tworzyć i utrzymywać przyjaźnie, jak współpracować w grupach i jak rozwiązywać konflikty. Sullivan zauważył, że relacje z rówieśnikami mają ogromny wpływ na poczucie wartości dziecka, pomagają w budowaniu umiejętności społecznych i w rozwiązywaniu problemów interpersonalnych.

Diana Baumrind, przeprowadziła badania nad wpływem różnych stylów wychowawczych (autorytatywnego, autorytarnego, permisji oraz zaniedbującego) na rozwój dziecka. Styl wychowawczy ma istotny wpływ na to, jak dziecko rozwija swoje poczucie kompetencji, samoocenę oraz umiejętności społeczne. Baumrind w swoich badaniach wykazała, że dzieci wychowywane w rodzinach, gdzie stosuje się styl autorytatywny (połączenie wysokich oczekiwań z ciepłem i wsparciem), mają lepsze wyniki w zakresie rozwoju emocjonalnego, społecznego i intelektualnego. Dzieci te charakteryzują się wyższą samooceną, lepszymi umiejętnościami społecznymi i większą zdolnością do radzenia sobie z trudnymi sytuacjami.

Te badania oraz teorie pokazują, jak różne czynniki – takie jak relacje z rówieśnikami, rodzicami, nauczycielami, a także poziom wsparcia i wyzwania w różnych sferach

życia – wpływają na rozwój osobowości dziecka w wieku szkolnym. Odpowiednie wsparcie emocjonalne, kształtowanie umiejętności społecznych i rozwijanie zdolności intelektualnych w tym okresie ma kluczowe znaczenie dla późniejszego rozwoju dziecka, zarówno w aspekcie emocjonalnym, jak i społecznym.

Wychowanie personalistyczne, a konkretnie jeden z jego integralnych czynników tj. agos, o którym pisze Stefan Kunowski polega na wspieraniu dziecka poprzez działania wychowawcze rodziców i nauczycieli. Koncepcja ta koresponduje z myślą o wychowaniu Braun-Gałkowskiej (2014), która podkreśla aktywną rolę wychowawcy, który nie tylko przekazuje wiedzę, ale także stanowi wzór do naśladowania, wskazuje kierunki rozwoju, inspiruje i motywuje. Wychowawca, opiekun ma być osobą, która rozumie potrzeby dziecka, dostosowuje swoje działania do jego rozwoju i pomaga w pokonywaniu trudności. Wychowanie to skomplikowany i złożony proces, który nie tylko wpływa na rozwój intelektualny ale jest dynamicznym procesem interakcji, w którym uczestniczą zarówno wychowawcy, jak i wychowankowie, a celem jest wspieranie pełnego rozwoju osobowości jednostki w kontekście społecznym.

Podsumowanie – perspektywa personalistyczna

Podsumowując warto raz jeszcze podkreślić, iż na rozwój osobowy wpływa wiele czynników, a nie tylko pewien rodzaj dobrostanu jaki zapewniają opiekunowie i środowisko, w którym wzrasta dziecko. Zgodnie z teoriami wielu wybitnych psychologów i pedagogów, rozwój człowieka jest

wynikiem złożonych interakcji między różnymi doświadczeniami życiowymi, w tym trudnymi sytuacjami, kryzysami, wyzwaniem, a także procesami uczenia się, radzenia sobie z emocjami i adaptacji. Osobowość kształtuje się zarówno przez pozytywne, jak i negatywne doświadczenia, a zdolność do przystosowania się do tych wyzwań ma kluczowe znaczenie dla zdrowego rozwoju. Fundamenty do budowania dojrzałości osobowej nie są tworzone przez coraz doskonalsze zaspokajanie potrzeb rozwojowych dziecka – co jest oczywiście bardzo ważne, ale przez wspieranie dziecka w rozwoju intelektualnym, tak aby światopoglądy ludzkie go rajem na ziemi nie były przez niego traktowane jako jedyne możliwe do realizacji w życiu dorosłym.

Bibliografia

- Barbaro, B. de. (1999). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bee, H. (2007). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Braun-Gałkowska M. (2014). *Sprawy drobne*. Lublin: Wydawnictwo Gaudium.
- Brzezińska, A. (2021). *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczne psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Czabała, J.C. (2000). *Czynniki leczące w psychoterapii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Erikson, E.H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Warszawa: Rebis.
- McWilliams, N. (2013). *Diagnoza psychoanalityczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- Mearns, D., & Thorne, B. (2010). *Terapia skoncentrowana na osobie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Oleś, P. (2011). *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość – zmiana – integracja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rogers, C.R. (2016). *Teoria terapii, osobowości i relacji interpersonalnych*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Schaffer, D.R. (2010). *Psychologia rozwojowa Podstawowe pojęcia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Shaffer, D.R., & Kipp, K. (red.). (2015). *Psychologia rozwoju. Od dziecka do dorosłości*. Gdańsk: Harmonia.
- Trempała, J. (red.). (2011). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Vasta, R., Haith, M.H., & Miller, S.A. (1995). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Winnicott, D. (2011). *Dom jest punktem wyjścia. Eseje psychoanalizy*. Gdańsk: Imago.